Бровко О. О.,*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ПРАЦЯХ МАГДАЛИНИ ЛАСЛО-КУЦЮК

Анотація. У дослідженні представлена спроба методологічного осмислення основ літературно-критичної діяльності румунської вченої; проаналізовано внесок Магдалини Ласло-Куцюк в українську науку; узагальнено теоретичні, історичні та літературні праці, присвячені загальній поетиці та інтерпретації української літератури.

Автор зосереджує увагу на інтерпретації української літератури та концепції української літератури, заснованої на статтях Магдалини Ласло-Куцюк, а також специфіці індивідуального стилю критика. Предметом наукового аналізу стали методологічні принципи, актуальні для сучасного літературознавства.

У працях, присвячених творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, українсько-румунським літературним зв'язкам, аналізу текстів української літератури ХХ століття, дослідниця пропонує різні інтерпретаційні моделі. Серед літературознавчих теорій ХХ ст., які найбільш широко і продуктивно застосовувала Магдалина Ласло-Куцюк, варто виокремити герменевтику, компаративістику, культурну антропологію, міфокритику та інтертекстуальність.

Здійснено спробу аналізу ідей у контексті основних напрямів розвитку літературознавчої думки на тлі методологічних пошуків літературознавства. Розвиток міждисциплінарних студій, потреба кристалізації універсальної методології на тлі плюральності й теоретичного еkleктизму – ознака індивідуальних наукових пошуків дослідниці. Магдалина Ласло-Куцюк продемонструвала ефективність різних методологічних підходів і методів аналізу тексту.

Важливо, що Магдалина Ласло-Куцюк акцентує на новому типі дискурсу, інспірованому Чорнобильською катастрофою. Оригінальними є зставлення романів Юрія Андруховича «Московіада» і Олександра Солженіцина «Раковий корпус». Інтертекстуальні параметри виводять на потенційну інтерпретацію цих творів під різними перехресними поглядами: екзистенційними, онтологічними, антропологічними, геополітичними, антиколоніальними. Окрім того, аналізуючи стиль Юрія Андруховича, Магдалина Ласло-Куцюк звертається до досвіду соціоніки. Специфіка критичного мислення і стилю вченої може стати предметом подальших досліджень.

Ключові слова: Магдалина Ласло-Куцюк, методологія, літературознавство, інтерпретація, українська література, українсько-румунські літературні зв'язки.

Постановка проблеми. Сучасна гуманітаристика потребує нової метамови, яка не може бути створеною без реабілітації наявних у традиції понять, а також вміння генерувати нові смисли, що дає змогу вивчати і вписувати художні тексти в актуальні світоглядні, соціокультурні, культурно-історичні, націокультурні, тео-

ретико-методологічні системи, виділяти їхні унікальні (етно-національні) й універсальні (загальнолюдські) ознаки.

Одним з актуальних аспектів новітнього літературознавства є інтеграція вітчизняної і зарубіжної україністики як репрезентантів національної, аксіологічної мистецької ідентичностей у художньому і критичному дискурсах, а також розвиток міждисциплінарних студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення ідей і інтерпретаційних практик Магдалини Ласло-Куцюк для розвитку літературознавства вже були предметом наукової рецепції. Зокрема, творчість Тараса Шевченка в дослідженнях Магдалини Ласло-Куцюк стала предметом аналізу в роботах Ірини Каїзер [4; 5]. Спостереження румунської літературознавиці щодо психологічних аспектів художнього творення в науковому осмисленні Івана Франка привернули увагу Михайла Гнатюка [1]. Тетяна Свєрбілова та Людмила Скорина розгортають тезу Магдалини Ласло-Куцюк про спорідненість «Народного Малахія» Миколи Куліша з романом Джеймса Джойса «Улісс» [9]. Вікторія Соколова проаналізувала рецепцію драматургії Лесі Українки в теорії драми Магдалини Ласло-Куцюк [10]. На літературознавчі студії дослідниці в контексті популяризації соціоніки звернув увагу Григорій Шульман [12]. Проте теоретико-літературні погляди румунської вченої залишають простір для актуальних методологічних студій.

Метою статті є спроба методологічного відображення основ літературно-критичної діяльності Магдалини Ласло-Куцюк. Стаття присвячена актуальній для сучасної гуманітаристики літературній методології, розробленій у дослідженнях румунської вченої.

Виклад основного матеріалу. Серед літературознавчих методологій ХХ ст., які найбільш широко і продуктивно застосовувала Магдалина Ласло-Куцюк, варто виокремити герменевтику, компаративістику, рецептивну естетику, культурну антропологію, міфокритику та інтертекстуальність. Така методологічна плюральність характеризує корпус літературознавчих студій з україністики, репрезентований низкою досліджень, серед яких найвідомішими є «Шевченко в Румунії» (1961), «Румунсько-українські літературні взаємини ХІХ – початку ХХ ст.» (1972), «Питання української поетики» (1974), «Велика традиція» (1979), «Шукання форми: нариси з української літератури ХХ століття» (1980), «Засади поетики» (1983), «Вогонь і слово: Космогонічний міф на Україні» (1992), «Боги світла і боги темряви» (1994), «Ключ до белетристики» (2000), «Творчість Шевченка на тлі його доби» (2002), «Текст і інтертекст в художній творчості Івана Франка» (2005) тощо.

З'ясуємо особливості теоретико-методологічного інструментарію, запропоновані дослідницею інтерпретаційні версії творів української літератури, спираючись на працю «Ключ до белетристики», в якій творчо переосмислено міметичні засади поезики в контексті актуальних методологічних пропозицій. «В нашу добу «переоцінки всіх цінностей» деякі літературознавці, в тому числі і українські, схильні ставити під сумнів основні принципи цього твору, зокрема аристотелівське поняття мімезису. Ми такого негативізму не поділяємо і вважаємо, що «Поетика» Аристотеля – справді основний підручник для літератури, тобто для словесного мистецтва, який нічим не суперечить сучасній естетиці», – наголошує авторка [8, с. 5]. Звертаючись до засадничих ідей герменевтики як загальної методології гуманітарного знання й основи для інтерпретації, Магдалина Ласло-Куцок спирається на тексти давньої української літератури, актуалізує дослідження впливу Реформації на творчість Григорія Сковороди, зупиняється на рецепції ідей професора Віттемберзького університету Августа Бухнера, апелює до праці Леоніда Ушкалова «Світ українського барокко» (1992).

Коментуючи практичну реалізацію аналізу тексту на засадах герменевтики, дослідниця звертається до праці Бориса Навроцького «Мова та поезія. Нарис з теорії поезики» (1925) і пояснює сутність герменевтичного кола на прикладі роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». У підрозділах «Автор і твір», «Роль підсвідомого у літературній творчості» Магдалина Ласло-Куцок, як і Іван Франко, шукає секрети словесного мистецтва у психологічній сфері; окреслює сутність фрейдіанської та юнгіанської моделей психоаналізу, подає власну інтерпретацію поезій Богдана-Ігоря Антонича та Євгена Маланюка. Проте, за переконанням дослідниці, «справжній прорив, тобто синхронізація з сучасним рівнем світової літератури, стався тільки на початку 90-х років. В 1992 році, 70 років після появи роману Джеймса Джойса «Улісс», від якого числиться початок модернізму в європейській прозі, появилася і на Україні твір по-справжньому фрейдистський. Ідеться про роман Юрія Андруховича «Рекреації»» [8, с. 68].

Переміщення уваги на інші, відмінні від художньої літератури, форми мистецької та власне комунікаційної активності людини на межі ХХ–ХХІ століть суттєво позначилося й на літературознавстві. «Критик аналізує формальний об'єкт інтерпретації, звертаючись до глибинних семіотичних та культурних процесів, відповідно до яких об'єкт (або текст) розташований», – зауважують Чарлз Вінквіст і Віктор Тейлор в «Енциклопедії постмодернізму» [3, с. 244]. Натомість у потрактуванні Антуана Компаньйона літературна критика сприймається як «такий дискурс про твори літератури, де наголос падає на досвід їхнього читання, де описується, інтерпретується, оцінюється смисл та ефект цих творів для читача компетентного, але не обов'язково вченого та професійного. Критика оцінює, судить; її засобами є симпатія (або антипатія), самоотождотчення, самопроекція; її ідеальним місцем є не університет, а салон (що перевтілюється нині в періодичний друк); її відпочаткова форма – світська бесіда» [6, с. 25]. Цікаво простежувати, як переплітаються в окремих розвідках літературного критика різні методологічні підходи та методи аналізу тексту, спроектовані на популяризацію художньої літератури. Зокрема, звернімося до літературно-критичної рецепції роману Юрія Андруховича «Московіада», поданої в книжці «Ключ до белетристики» [8].

Важливо, що Магдалина Ласло-Куцок акцентує на новому типі дискурсу, інспірованому Чорнобильською катастрофою. «Крах радянської імперії міг також викликати подібні страхи, і любителі апокаліпсичних пророцтв могли вбачати такі ознаки в Чорнобильській аварії. Не випадково ж свого часу журналісти підшукали відповідне місце в 8-ій главі Одкровення Іоанна Богослова (стих IX)» [8, с. 70]. Однак якщо Тамара Гундорова навколо цієї події вибудовує модель розвитку літератури у відомій праці «Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн» (2005) [2], то Магдалина Ласло-Куцок Чорнобиль сприймає як один із виявів страху перед кінцем світу, породження підсвідомого, навіть колективної підсвідомості. Тому в інтерпретації румунської дослідниці «Московіада» Юрія Андруховича постає як бурлескна есхатологія, побудована як еманация підсвідомості одного персонажа. «Це спостерігається в романі «Улісс» Джеймса Джойса або в романі Ентоні Берджеса «Механічний апельсин», переклад якого з'явився на сторінках ж. «Всесвіт» в 1990 році і міг послужити моделлю для способу викладу матеріалу у творі «Московіада», тим більше, що твір Берджеса антиутопічний, отже, проєктований на майбутнє і являє собою гіперболу. Це ж саме можна сказати про апокаліптичний твір Андруховича «Московіада»» [8, с. 69–70]. Магдалина Ласло-Куцок наголошує на спорідненості фіналу «Московіади» з епілогом до роману Олександра Солжениціна «Раківий корпус» [11]. Дослідниця зазначає, що інтертекстуальний зв'язок між цими двома творами безперечно наявний, однак, за її задумом, у цьому розділі «Ключа до белетристики» не місце писати про це докладніше, бо йдеться насамперед про підсвідомість письменника і рефлексії від його твору. Погоджуємося з Іветтою Кудиною, для якої випробування Олега Костоглотова в «Раківому корпусі» неволею і виключеність із загального ланцюга існування пов'язують хронотоп онкологічного диспансеру з табірною зоною і засланням, що втілюється мотивом кола. Замкнений часопростір, контексти історичної, духовної та медичної безвиході в горизонтальній моделі кола прориває вертикальний аксіологічний мотив вічності [7, с. 65]. Коментуючи розв'язку сюжету «Московіади», Магдалина Ласло-Куцок зауважує, що вся сцена з фантомами минулого має структуру сновидіння із фантазмагоричними метаморфозами, включаючи долю «Я» оповідача, який застрелюється після того, як подолав усіх привидів. «Але він виявляється живісінький під час затоплення Москви від дощів і підземних каналів, і навіть має силу сісти на поїзд, який везе його до Києва. Твір кінчається останнім зверненням до уявного майбутнього короля України Олелька Другого такими високопоетичними словами: «Іноді нам сниться Європа. Приходимо вночі на берег Дунаю. Щось таке пригадується: теплі моря, мармурові брами, гарячі камені, виткі рослини півдня, самотні вежі. Але довго це не триває. Отакий він переважно є, Ваш народ. Іншого, Ваша Милосте, не маємо – ні Ви, ні я. Колись він і Вас і мене любить. А поки що їздить у жорстоких московських вагонах. Або спить на вокзалах – тьмяний, сірий, повільний. І що з ним станеться далі, не знаю. Проте дуже хотів би знати. Бо я сьогодні не втікаю, а повертаюся. Злий, порожній, до того ж із кулею у черепі. На дідька мене комусь треба? Теж не знаю. Знаю лишень що тепер майже всі ми такі. І залишається найпереконливіша з надій, заповідь на славними предками: якось то воно буде. Головне, дожити до завтра. Дотягнути до станції Київ. І не злетіти к бісовій матері з цієї полиці, на якій завершую свою

невдалу доволосвітню подорож». З кошмару народжений підсвідомістю виклад поволі переходить в міф, а далі в узагальнену реальність доби» [8, с. 71–72]. І далі дослідниця, орієнтуючись радше на широку аудиторію читачів, несподівано трактує специфіку стилю «Московіади», залучаючи досвід соціоніки, якою вона в цей час захопилася: «Андрухович інтуїтивно-етичний, статичний та ірраціональний екстраверт, що в соціоніці має літературний псевдонім «Гекслі». Як екстраверт, він повністю абсорбований предметом, жадібний отримати якнайбільше вражень від зовнішнього світу, опрацьовуючи ці враження постійно <...> Він щоразу, захищаючи персонажі від небезпек із боку інших, підкреслює надмірно еротику, ірраціональну поведінку, зокрема поведінку алкоголіка і т. д. Це особливо відчутно в «Московіаді», написаний від першої особи і заснований в значній мірі на враженнях самого автора, який справді в період падіння тоталітаризму був студентом Московського Інституту літератури ім. Горького. Читачам, які звикли до традиційного, переважно сентиментального українського роману, таке «натуралістичне» письмо можливо не подобається. Однак треба зважати на те, що автор цілком щирий і природний. Через свою психічну структуру інакше про дані події писати він не міг, не зраджуючи самому собі» [8, с. 71–72].

Такий поворот літературознавчої рефлексії виявляється для вченої не випадковим. Знаково, що видання «Ключ до белетристики» присвячене литовському психологу Аушрі Аугустінавічюте, одній із розробниць теорії соціоніки на основі аналітичної психології К.Г. Юнга, теорії інформаційного метаболізму психіатра А. Кемпінського та частково ідей зі сфери кібернетики. Окрім того, залучення в інших розділах «Ключів до белетристики» досвіду психології та соціології та окрема розвідка із соціоніки є не ситуативно вмотивованим, а актуальним і закономірним, адже розвиток міждисциплінарних досліджень, потреба кристалізації універсальної методології на тлі плюральності й теоретичного екліктизму – ознака індивідуальних наукових пошуків дослідниці і прикмета сучасного наукового дискурсу. «Соціоніка, – пише М. Ласло-Куцок, – подає безцінну допомогу відділенню дійсності від уяви. Визначивши за її сприяння тип інформаційного метаболізму цього письменника, знатимемо, які психічні функції у нього переважали, як він сприймав дійсність і в якому напрямку переважно моделював її» [8, с. 192]. У «Ключі до белетристики» авторка проєктує моделі, визначені в соціоніці, на психотипи українських письменників («Дон Кіхот» – Іван Франко, «Гамлет» – Василь Стефаник, «Єсенін» – Михайло Коцюбинський, «Наполеон» – Юрій Щербак, «Джек Лондон» – Лесь Мартович, «Габен» – Ольга Кобилянська). Наскільки дієвою є практика аналізу літературознавчого психотипу авторів, персонажів і читачів із позицій соціоніки, звісно, можна дискутувати, але така модель его-ідентичності в проєкції на мистецьку і критичну практику може бути ще одним чинником зростання інтересу до художньої літератури.

Висновки. Якщо в ранніх працях Магдалини Ласло-Куцок домінував генетико-контактний компаративний аспект, то в подальших студіях спостерігаємо актуалізацію порівняльно-типологічних досліджень, а також методологічний плюралізм, в якому вбачається закономірний феномен, корелятивний епосі постмодернізму, структурі її світосприйняття й мислення, на відміну від попередніх етапів літературознавства. Окреслені Магдалиною Ласло-Куцок інтертекстуальні параметри виво-

дять на потенційну інтерпретацію згаданих творів під різними перехресними поглядами: екзистенційними, онтологічними, антропологічними, геополітичними, антиколоніальними, загострюючи не стільки сходження, скільки відмінності позірно подібних сцен. Символіка кола, екзистенційного повернення персонажів, змодельованих як Homo Viator, але переміщених у замкнений простір, а також міждисциплінарні пропозиції дослідниці можуть стати не тільки предметом для подальших студій, а й визначити нові аспекти інтерпретації творів української літератури.

Література:

1. Гнатюк М. Проблеми психології творчості у науковому осмисленні Івана Франка *Парадигма*. 2010. Вип. 5. С. 69–84.
2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн / Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Інститут критики. Київ : Критика, 2005. 263 с.
3. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ : Вид-во С. Павличко «Основи», 2003. 503 с.
4. Каїзер І.Ю. Творчість Тараса Шевченка у дослідженнях Магдалини Ласло-Куцок. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017. 60 с.
5. Каїзер І.Ю. Шевченка в колі класики: нові підходи до вивчення творчості великого українського поета (на основі публікацій М. Ласло-Куцок) *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки»*. 2017. № 3. С. 100–103.
6. Компаньон А. Демон теорії. Література і здоровий глузд / пер. с фр. С. Зенкіна. Москва : Изд-во Сабашниковых, 2001. 336 с.
7. Кудинова І.Ю. Повесть А.И. Солженицына «Раковый корпус» как этап формирования художественного метода писателя : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 «Русская литература» / Саратовский национальный исследовательский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского. 2018. 173 с.
8. Ласло-Куцок М. Ключ до белетристики. Бухарест : Мустанг, 2000. 291 с.
9. Свербілова Т., Скорина Л. Українська драма 30-х рр. XX ст. як модель масової культури та історія драматургії у постатях. Черкаси : Маклаут, 2007. 384 с.
10. Соколова В. Драматургія Лесі Українки в теорії драми М. Ласло-Куцок *Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки* : Збірник наук. праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції в Мюнхені, 3.04.2019 – 7.04.2019 / укл. і заг. ред.: Д. Блохин, М. Моклиця. Т. XI. Осадча Ю.В. Мюнхен-Тернопіль, 2019. С. 231–239.
11. Солженицын А.И. Раковый корпус: Повесть. Москва : Худож. лит., 1990. 462 с.
12. Шульман Г.А. Соционический тип Тараса Григорьевича Шевченко: (по книге М.А. Ласло-Куцок «Творчество Шевченко на фоне его эпохи») *Психология и соционика межличностных отношений*. 2016. № 1-2. С. 63–68.

Brovko O. Methodology and interpretation models of Ukrainian literature in the works of Magdalena Laszlo-Kutsiuk

Summary. The author focuses on the interpretation of Ukrainian literature and concept of Ukrainian literature, grounded in Magdalena Laszlo-Kutsiuk articles, as well as the individual style of the critic. The subject of scientific analysis was methodological principles relevant to modern literary studies.

The article presents an attempt at methodological reflection of the basis of the literary critical activity of Romanian sci-

entist. In this article analyses the contribution into Ukrainian science of Magdalena Laslo-Kutsiuk. The article summarizes the theoretical, historical, and literary works, devoted general poetics and interpretation of Ukrainian literature.

In the works devoted to the works of Taras Shevchenko, Ivan Franko, Ukrainian-Romanian literary relations, analysis of texts of Ukrainian literature of the twentieth century, the researcher proposes different interpretative models. Among the literary theories of the XX century, which were most widely and productively used by Magdalena Laszlo-Kucyuk, it is worth to distinguish hermeneutics, comparative studies, cultural anthropology, mythocriticism and intertextuality.

An attempt is being made to analyze the ideas in the context of the main directions of development of the literary, against the background of methodological searches of literary studies. The development of interdisciplinary research, the need to crystallize a universal methodology on the background of plu-

ralism and theoretical eclecticism – a sign as individual scientific research.

It is important that Magdalena Laszlo-Kutsiuk emphasizes a new type of discourse inspired by the Chornobyl catastrophe. The original is the exhibition of Yuri Andrukhovich's novels "The Moscoviada" and Oleksandr Solzhenitsyn's "Cancer Ward". Intertextual parameters lead to a potential interpretation of these works under different cross-cultural perspectives: existential, ontological, anthropological, geopolitical, anticolonial. In addition, when analyzing Yuri Andrukhovich's style, Magdalena Laszlo-Kucyuk turns to the experience of socionics. The specifics of critical thinking and style of the scientist may be the subject of further research.

Key words: Magdalena Laslo-Kutsiuk, methodology, literary criticism, interpretation, Ukrainian literature, Ukrainian-Romanian literary ties.